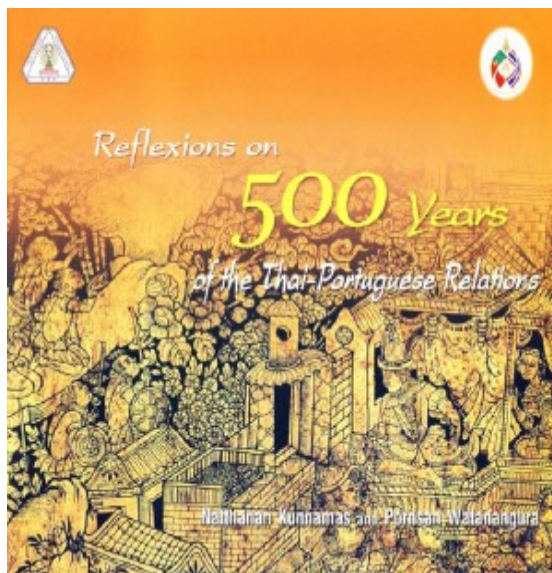

บทวิจารณ์หนังสือ: “Reflexions on 500 years of the Thai-Portuguese relations”

กำพล จำปาพันธ์¹

¹คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Kunnamas, N. and Watanagura, P. (Eds.). (2015). *Reflexions on 500 years of the Thai-Portuguese relations*. Bangkok: Centre for European Studies at Chulalongkorn University.

“Reflexions on 500 years of the Thai-Portuguese relations” เป็นหนังสือรวมบทความวิชาการสืบเนื่องจากงานฉลองครบ 500 ปีความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับโปรตุเกสเมื่อวันที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2555/ ค.ศ. 2012 ณ อาคารวชิรลงกรณ์มหาจักรี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จัดโดยศูนย์ยุโรปศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยร่วมกับสถาบันตะวันออกศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีแห่งกรุงลิสบอน (Instituto do Oriente or ISCSP) สถานทูตโปรตุเกสประจำประเทศไทยและกระทรวงต่างประเทศของไทยนับเป็นการประชุมวิชาการของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับโปรตุเกสโดยตรง

แต่หนังสือที่ออกต่อเนื่องมากลับมีใช้รายงานการประชุมทั่วไปหากเป็นหนังสือวิชาการที่รวบรวมประเด็นสำคัญต่างๆ เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งผลงานทางวิชาการที่ศึกษาจากเอกสารหลักฐานภาษาโปรตุเกสซึ่งหาอ่านได้ยาก หนังสือเกี่ยวกับโปรตุเกสในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยมากจะเน้นประเด็นเรื่องการค้าการเผยแผ่ศาสนาและการขยายอำนาจทางการเมือง เพราะข้อจำกัดในเรื่องข้อมูลหลักฐานหรือเป็นเรื่องมุมมองของผู้ศึกษา หรือเพราะการขาดแคลนนักวิชาการที่สนใจศึกษาประเด็นเรื่องดังกล่าวก็ตามที่

จากที่มีวัตถุประสงค์มุ่งนำเสนอภาพเกี่ยวกับอิทธิพลทางสังคมวัฒนธรรมของโปรตุเกสในสยามและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทำให้เล่มนี้มีลักษณะเด่นตรงที่ลงลึกในรายละเอียดเกี่ยวกับบทบาทของโปรตุเกสในสยามค่อนข้างมากเมื่อเทียบกับเล่มอื่นๆ ที่ออกมาเนื่องในการฉลอง 500 ปีความสัมพันธ์สยามกับโปรตุเกสทั้งในภาษาไทยและภาษาอังกฤษในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน

โครงสร้างของหนังสือ “Reflexions on 500 years of the Thai-Portuguese relations” (Kunnamas and Watanagura, 2015) ประกอบด้วยบทความจำนวน 11 ชิ้นของนักวิชาการทั้งไทยและเทศที่มีผลงานเกี่ยวข้องกับยุโรปศึกษาและความสัมพันธ์สยามกับโปรตุเกสหลายท่านดังลำดับต่อไปนี้

- 1) “Thai pavilion in Lisbon, Portugal” by Suppakorn Disatapundhu (ศุภกรณ์ ดิษฐพันธ์) (pp. 1-16)
- 2) “The Portuguese and Siam in the sixteenth and seventeenth centuries: A brief survey” by Maria da Conceio Flores (มารีอา ดา กงไซ ฟลอริส) (pp. 17-31)
- 3) “Portuguese military and naval innovation in Asia (16th century)” by Vitor Rodrigues (ไวเตอร์ โรดริกส์) (pp. 32-42)
- 4) “Melaka, Siam and the Portuguese regional trading network” by Manuel Lobato (มานูเอล โลบาโต) (pp. 43-64)
- 5) “The community of Portuguese descent in Siam: From Ayutthaya to early Bangkok period” by Miguel Castelo-Branco (มิเกล คาสเทลโล-บรังโก) (pp. 65-84)
- 6) “Artistic relations between Thailand and Portugal: Discoveries and new proposals” by Nuno Vassallo e Silva (นูโน วัซซัลโล เอ ซิลวา) (pp. 85-94)
- 7) “Peregrinação or the Pilgrimage of Mendez Pinto and the history of Siam and Pegu” by Suthachai Yimprasert (สุทธชัย ยิมประเสริฐ) (pp. 95-113)

8) "The royal visits in world crisis" by Pomsan Watanangura (พรสรรค์ วัฒนางกูร) (pp. 114-143)

9) "Portugal foreign policy, the European union and bilateral relations" by Natthanun Kunnamas (ณัฐนันท์ คุณมาศ) (pp. 144-155)

10) "The secret of 'Phik' (Chilli) in Ayutthaya history" by Plubplueng Kongchana (พลับพลึง คงชนะ) (pp. 156-174)

11) "Some eminent Portuguese contributors in the dialogue of cultures" by George Sioris (จอร์จ ซิโอริส) (pp. 175-195)

ในส่วนของเนื้อหาดูเหมือนความหลากหลายของประเด็นถูกขมวดมาอยู่ที่ 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ 1. ประเด็นเรื่องความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของความสัมพันธ์สยามกับชาติตะวันตกและโปรตุเกส 2. มรดกทางศิลปวัฒนธรรมของโปรตุเกสที่มีต่อสยามและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และ 3. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมของอยุธยาและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภายหลังการเข้ามาของโปรตุเกสตัวอย่างของบทความที่น่าสนใจประเด็นที่หนึ่ง ได้แก่ บทความลำดับที่ 2, 3, 4 บทความที่น่าสนใจประเด็นที่สองเป็นประเด็นหลัก ได้แก่ บทความลำดับที่ 1, 5, 6, 11 และบทความที่น่าสนใจประเด็นที่สามได้แก่บทความลำดับที่ 7, 8, 9, 10 เป็นต้นทั้งนี้แต่ละบทความก็มีได้อภิปรายแต่เฉพาะประเด็นใดประเด็นหนึ่งในสามประเด็นข้างต้น หากแต่ยังมีอภิปรายกว้างขวางพาดพิงไปมาระหว่าง 3 ประเด็นหลักข้างต้น

หนึ่งชาวโปรตุเกสมิใช่ชาติตะวันตกชาติแรกที่เข้ามาติดต่อสัมพันธ์กับสยามเหมือนอย่างที่เราหลายคนเข้าใจคลาดเคลื่อนกันในประเด็นนี้เพราะจากข้อมูลหลักฐานดังที่เดอร์ค วัน ครุยส์เซ (Dirk van Cruysse) และ ไมเคิลสมิธิส์ (Michael Smithies) เคยเสนอไว้จะพบว่าก่อนหน้าการเข้ามาของโปรตุเกสในคริสต์ศตวรรษที่ 16 ยังมีพ่อค้าชาวเวนิชเคยเดินทางเข้ามาก่อนแล้วในคริสต์ศตวรรษที่ 15 กล่าวคือในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 15 เวลาไม่นานที่เป็นพ่อค้าอยู่ในดินแดนตะวันออกไกลและมีโอกาสเดินทางผ่านมายังสยามนิโคโลดิคอนติ (Nicolò di Conti) พ่อค้าชาวเวนิชผู้ใช้เวลากว่า 25 ปี เดินทางรอนแรมอยู่ในย่านเอเชีย ก่อนจะกลับประเทศไปใน ค.ศ. 1444 เมื่อเขาได้ร้องขอการให้อภัยต่อพระสันตะปาปาเอจิเนียสที่ 4 (Pope Eugenius IV) สำหรับการละทิ้งคริสตจักรและยอมรับอิสลามเพื่อรักษาชีวิตรอดในดินแดนอันป่าเถื่อนโหดร้าย (Cruysse, 2002, pp. 3-18)

คอนติได้รับการให้อภัยด้วยเงื่อนไขว่าเขาจะต้องทำรายงานการเดินทางของเขาถึงองค์พระสันตะปาปารายงานดังกล่าวต่อมากลายเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชิ้นสำคัญที่ถ่ายทอดเรื่องราวการเดินทางของชาติตะวันตกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เล่มแรกๆ พอดคิโอ บรัคซิโอลินี (Poggio Bracciolini) ผู้เขียนบันทึกตามคำเล่าของเขาใน ค.ศ. 1425 และ 1430

ระบุว่าคอนติเคยมาเยือนพะโค (หงสาวดี) มะริด และตะนาวศรีที่นั่นเขา “ค้นพบแหล่งทรัพยากรจากแม่น้ำเดียวกันและเป็นภูมิประเทศที่เต็มไปด้วยช้างและไม้ฝาง” (Smithies, 1995, p. 1)

นอกจากนี้คอนติยังเคยเป็นตัวแทนทางการทูตไปสยามจากโปรตุเกสโดยถูกส่งไปโดยดูอาร์เต เฟร์นันเดซ (Duarte Fernandes) สู่อโยธยาอย่างปัจจุบันทันด่วนภายหลังจากโปรตุเกสเข้ายึดครองมะละกาใน ค.ศ. 1511 ชาวโปรตุเกสคนสำคัญที่เดินทางมาทั้งหมดในครั้งนั้นก็ มีเช่น แฟร์เนา เมนดิสปีนตู (Femão Mendez Pinto) และแกสปาร์เดอครูซ (Gaspar de Cruz) เป็นต้น (Smithies, 1995, p. 1) ดังนั้นแล้วเมื่อกล่าวถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับชาติตะวันตกก็เลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องกล่าวถึงบทบาทของชาวเวนิซ (สมัยนั้นยังขึ้นกับอิตาลี) รวมทั้งบทบาทของชาติอื่นๆ ด้วย เช่น สเปน ดัตช์ อังกฤษ ฝรั่งเศส กรณีสเปนนั้นเข้ามาในช่วงคริสต์ศตวรรษเดียวกันแต่ผลของความสัมพันธ์กลับแตกต่างตรงข้ามกับโปรตุเกสทั้งนี้เนื่องจากกรณีปัญหาละแวกสมเด็จพะเนรศวรทรงทำศึกขยายอำนาจไปปราบปรามเมืองละแวกซึ่งขณะนั้นสเปนได้อำนาจอิทธิพลที่มีต่อละแวกอยู่

แต่การอ้างความคุ้มครองดังกล่าวไม่ได้มีผลผูกพันต่อความสัมพันธ์อันเลวร้ายที่อยุธยาที่มีกับละแวกแต่อย่างใดเพราะถึงอย่างไรมะนิลาอันเป็นศูนย์กลางอำนาจของสเปนในดินแดนตะวันออกไกลก็ยังถือว่าอยู่ห่างไกลจากอยุธยาภายหลังจากสงครามปราบปรามเมืองละแวก เมื่อ พ.ศ. 2127/ ค.ศ. 1584 ก็จึงส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ในทางลบระหว่างอยุธยากับสเปน

กลุ่มพ่อค้าชาวดัตช์ได้เข้ามาภายหลังจากโปรตุเกสและสเปนเริ่มเสื่อมอิทธิพลลงไปมากแล้วแต่เส้นทางการค้าที่โปรตุเกสและสเปนบุกเบิกไว้ก็ยังคงมีความสำคัญและถูกสานต่อโดยพ่อค้าชาวดัตช์การค้าของดัตช์ในอยุธยาและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ค่อนข้างประสบความสำเร็จเมื่อเทียบกับชาติอื่นทั้งที่เข้ามาก่อนหน้านี้อย่างโปรตุเกสและที่เข้ามาภายหลังดัตช์อย่างเช่นฝรั่งเศสทั้งนี้มีหลายเหตุปัจจัยตั้งแต่บุคลิกลักษณะที่เข้ากันได้ดีกับคนพื้นเมืองของชาวดัตช์แม้กระทั่งการหมอบคลานตามธรรมเนียมของราชสำนักพื้นเมือง กลุ่มพ่อค้าดัตช์ก็ยอมกระทำตามได้การที่ดัตช์มีระบบการจัดการบริหารที่มีประสิทธิภาพการค้าของดัตช์ดำเนินการในรูปบริษัทกึ่งรัฐ ที่เรียกโดยย่อว่า “บริษัทวีโอซี” (The Dutch East India Company or Vereenigde Oostindische Compagnie, often known as VOC)¹

ระยะเวลา 500 ปีความสัมพันธ์สยามกับโปรตุเกสนั้นอ้างอิงและคำนวณจากศักราชปี พ.ศ. 2054/ ค.ศ. 1511 อันเป็นปีที่อัลฟองโซ เดออัลบูเกรัก (Alfonso d'Albuquerque) ข่าหลวงใหญ่เมืองมะละกาได้จัดส่งคณะทูตที่มีดูอาร์เต เฟร์นันเดซ (Duarte Fernandez)

¹ดู บทบาทของบริษัทวีโอซีในงานของจอร์จ ไวนอลสมิธ, ธีรวัธ ณ ป้อมเพชร์ และภาวรรณ เรืองศิลป์ ใน Smith, 1977; Pombejra, 1992; Ruangsilp, 2007

เป็นหัวหน้าคณะ เดินทางเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 เมื่อนับถึงปี พ.ศ. 2554/ ค.ศ. 2011 ก็เท่ากับ 500 ปีพอดีแต่เนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างโปรตุเกสกับสยามนั้นมิได้ราบรื่นอีกทั้งต่อมาในคริสต์ศตวรรษที่ 17 โปรตุเกสต้องถอนตัวจากการค้าที่มีกับอยุธยาไปเพราะประสบปัญหาการขาดทุนและการเมืองระหว่างประเทศสถานการณ์ยุโรปที่สเปนได้คุกคามโปรตุเกสกระทั่งผนวกโปรตุเกสเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสเปน

โปรตุเกสที่เคลื่อนไหวไปมาในน่านน้ำทะเลจีนใต้หลังจากนั้นจึงไม่ใช่โปรตุเกสที่เป็นทางการคงเหลือแต่พ่อค้าเอกชนส่วนชุมชนโปรตุเกสหรือค่ายบ้านโปรตุเกสในอยุธยาที่ตั้งอยู่ต่อเนื่องมาจนถึงสมัยเสียกรุงศรีอยุธยาครั้ง พ.ศ. 2310 นั้นก็เป็นกลุ่มลูกผสมที่เกิดจากการแต่งงานข้ามชาติพันธุ์โดยในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา กล่าวได้ว่าชุมชนโปรตุเกสได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของกรุงศรีอยุธยาไปแล้วเช่นเดียวกับชุมชนจีนที่แหลมบางกะจะ วัดพนัญเชิง และปากคลองข้าวสารหรืออย่างชุมชนชาวเปอร์เซียที่มีสยิดตะเกียชุมชนแขกพราหมณ์ที่วัดส้มชุมชนชาวมอญที่วัดขุนแสน วัดช้างใหญ่ชุมชนชาวจามที่ปากคูกาม (ปากคลองคูกาม) ชุมชนชาวเขมรที่วัดสวนหลวงคางคาว เป็นต้น

อย่างไรก็ตามหนังสือเล่มนี้มีคุณภาพการสูงยิ่งต่อการทำความเข้าใจบทบาทของโปรตุเกสทางศิลปกรรมและสังคมวัฒนธรรมถึงแม้ว่าโปรตุเกสจะมีโอกาสดำเนินการการค้าในอยุธยาน้อยมากเมื่อเทียบกับชาติอื่นเช่นดัตช์แต่สิ่งที่โปรตุเกสนำเข้ามามีด้วยนั้นกล่าวได้ว่าหลายอย่างยังคงตกทอดเป็นมรดกต่อสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และกระทั่งกลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยสยามในเวลาต่อมา อาทิ “ปืนไฟ” นวัตกรรมทางทหารที่เปลี่ยนจากสงครามระหว่างรัฐพื้นเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมทั้งสงครามระหว่างพม่ากับอยุธยาที่กล่าวถึงในบทความของไวเตอร์โรดริกส์ “ป้อมปราการ” “โบสถ์คริสต์” มีตัวอย่างเช่น ป้อมเพชร และบ้านโปรตุเกสที่อยุธยา จัดเป็นรูปแบบศิลปกรรมที่สะท้อนอิทธิพลของโปรตุเกสในสยามดังบทความของมิเกล คาสเทลโล-บรังโก และนูโน วัชชัลโล ได้กล่าวเอาไว้บันทึกการเดินทางของแฟร์เนา เมสดีสปินตู ซึ่งเป็นวรรณกรรมเชิงประวัติศาสตร์สำคัญที่สุราชัยได้กล่าวเอาไว้ “พริกไทย” เครื่องเทศสำคัญที่เป็นที่ต้องการของชาวยุโรปจากเดิมที่เป็น “พริกเทศ” ขึ้นตามธรรมชาติอยู่ที่ละตินอเมริกาสเปนนำไปยังยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่ 15 ต่อมาโปรตุเกสได้นำมายังมะละกาและอยุธยาตั้งที่พลับพลึงได้แสดงให้เห็นไว้ เป็นต้น

นั่นทำให้หนังสือเล่มนี้มีคุณภาพการสูงต่อการศึกษาศาสตร์ประวัติศาสตร์ไทย เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และยุโรปศึกษาเปลี่ยนความรับรู้เดิมหลายอย่างที่มีต่อประวัติศาสตร์ของคริสต์ศตวรรษที่ 15-16 ประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยาและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยเดียวกันได้รับการพิจารณาในฐานะประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับความเคลื่อนไหวของโลกสากล

ไม่ใช่ประวัติศาสตร์ของรัฐพื้นเมืองที่โตเติวลำพองไม่รู้จักติดต่อสมาคมกับชาวต่างชาติ แต่อย่างใดตรงข้ามการรู้จักติดต่อกับชาวต่างชาติกระทั้งยอมให้ชาวต่างชาติที่มีข้อแตกต่างทั้งทางสังคมและวัฒนธรรมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้นส่งผลให้อยุธยาเกิดความมั่งคั่งรุ่งเรืองเมื่อชาวต่างชาติเหล่านั้นเข้ามาด้วยวัตถุประสงค์ทางการค้าเป็นหลัก

ประวัติศาสตร์อยุธยาฉบับชาตินิยมที่มักให้ข้อสรุปและการกล่าวอ้างถึงอัตลักษณ์ไม่เหมือนใครและไม่ได้มาจากการแลกเปลี่ยนกับใครเลยนั้นท้ายสุดจึงเป็นประวัติศาสตร์ที่ขัดแย้งกับสภาพของอยุธยาที่มีลักษณะเป็น “สังคมนานาชาติ” (Cosmopolitan Society) โดยสิ้นเชิงหนังสือเล่มนี้นับว่าเหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับผู้สนใจประวัติศาสตร์อยุธยา เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และยุโรปช่วงก่อนสมัยใหม่ได้ใช้ศึกษาและอ้างอิงในงานของตนรวมทั้งการตรวจสอบข้อมูลหลักฐานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

เอกสารอ้างอิง/ References

- Cruyssen, D. van. (2002). *Siam and The West 1500-1700*. (M. Smithies, Trans.). Chiangmai: Silkwormbooks.
- Kunnamas, N. and Watanagura, P. (Eds.). (2015). *Reflexions on 500 years of the Thai-Portuguese relations*. Bangkok: Centre for European Studies at Chulalongkorn University.
- Pombejra, D.na. (1992). *Court, Company and Campong: Essays on the VOC presence in Ayutthaya*. Pranakorn Sri Ayutthaya: Ayutthaya Historical Centre.
- Ruangsilp, B. (2007). *India Company merchants at the court of Ayutthaya: Dutch perceptions of the Thai kingdom, ca. 1604-1765*. Leiden: Brill.
- Smith, G. V. (1977). *The Dutch in Seventeenth-Century, Thailand*. Northern Illinois: Northern Illinois University press.
- Smithies, M. (Ed.). (1995). *Descriptions of Old Siam*. Oxford: Oxford University Press.